

Paul Henri Thiery, Baron d' Holbach¹

Η ζωή του d' Holbach

Ο Βαρόνος d' Holbach έχει γερμανική καταγωγή, από το Παλατινάτο. Γεννιέται το 1723 στο Edesheim. Σπουδάζει στο Leyde της Ολλανδίας. Εγκαθίσταται οριστικά στο Παρίσι το 1748. Νυμφεύεται αρχικά την εξαδέλφη του Basile d' Aine, και μετά τον θάνατο της το 1754, την αδελφή της Charlotte. Κατέχει σημαντική περιουσία η οποία αυξάνεται από κληρονομίες, κάτι που του επιτρέπει να αφιερώσει τη ζωή του εξολοκλήρου στην πνευματική εργασία. Ενδιαφέρεται για τη χημεία και την ορυκτολογία και μεταφράζει σημαντικά έργα, λατινικά, αγγλικά, σουηδικά και γερμανικά. Μεταφράζει κυρίως Stahl, Hobbes, Swift κλπ. Ασχολείται κυρίως με την Εγκυκλοπαίδεια (από το 1751) και γράφει άρθρα χημείας, ορυκτολογίας και μεταλλουργίας. Γράφει επίσης άρθρα φιλοσοφίας.

Γύρο από τον d' Holbach οργανώνεται αυτό που οι αντίπαλοι του *Διαφωτισμού* ονομάζουν «η σέκτα ή η κλίκα του d' Holbach». Αποκαλείται επίσης «*αρχισερβιτόρος της φιλοσοφίας*» επειδή έχει τη συνήθεια να συγκεντρώνει στο τραπέζι του τους μεγάλους φιλοσόφους της εποχής του.

Το βασικό του έργο το *Σύστημα της Φύσης* εκδίδεται το 1770 με το όνομα του Maribeu, φίλου του d' Holbach, που πέθανε το 1760. Το έργο καταδικάζεται αμέσως σε σχίσμο και κάψιμο και μπαίνει στο Index. Μέχρι το θάνατο του δεν θα εκδοθεί παρά με το δανεισμένο όνομα.

Γράφει ακόμη μέχρι το 1776, δοκίμια ηθικής και πολιτικής: *idées naturelles opposées aux idées surnaturelles* (Φυσικές ιδέες αντίθετες σε μεταφυσικές ιδέες) (1772), *Le système sociale* (Το κοινωνικό σύστημα) (1773), *L' Ethocratie* (Η ηθοκρατία) (1776).

Πεθαίνει τον Ιανουάριο του 1789, λίγες ημέρες πριν από τη Γαλλική Επανάσταση.

Οι αντιλήψεις του

Για τον d' Holbach ο άνθρωπος είναι περίεργο ζώο που προτιμά τη χρήση της προκατάληψης από την άσκηση της λογικής του. Επειδή ευνοεί τις αφηρημένες κατασκευές, παραμελεί τα μαθήματα της φύσης και είναι, γι' αυτό, ο δημιουργός της δικής του δυστυχίας. Το *Σύστημα της Φύσης* είναι λοιπόν διατριβή της απελευθέρωσης του ανθρώπου που εδράζεται στην αληθινή θεωρία: τον υλισμό, τον εμπειρισμό και την αθεΐα.

¹ sos.philosophie.free.fr./holbach.php.

α) Θεωρία της φύσης.

Ως εμπειριστής ο d' Holbach θεωρεί ότι η αίσθηση είναι το κριτήριο που επιτρέπει να αποφασίζουμε για την αλήθεια ενός ισχυρισμού ή τον ψεύτικο χαρακτήρα του. Αρνείται κάθε μεταφυσικό σύστημα προς όφελος ενός νέου συστήματος (επειδή το να σκεπτόμαστε σημαίνει να συστηματοποιούμε), το οποίο συνίσταται στο να ενοποιήσει τις αρχές που έχουν ανακαλυφθεί με την κατάλληλη εμπειρία σε μια μοναδική αρχή (η οποία δεν βρίσκεται στο σημείο εκκίνησης, αλλά αντίθετα στο αποτέλεσμα). Για τον d' Holbach, αυτή η μοναδική αρχή είναι η φύση και η φύση είναι η ύλη. Ο υλισμός μελετά την φύση καθ' εαυτήν, αλλά ο υλισμός του d' Holbach είναι ένας υλισμός που καταλήγει στο ενδιαφέρον να κατανοήσει τον άνθρωπο. Για να κατανοήσει τον εαυτό του ο άνθρωπος πρέπει να εγκαταλείψει τους «άλλους κόσμους» που μπερδεύουν τη φαντασία και εμποδίζουν τη σκέψη.

Η φύση είναι πραγματικότητα. Υπάρχει, και το μόνο πράγμα που μπορούμε να κάνουμε είναι να την εξηγήσουμε και βέβαια να μην αναρωτηθούμε από που προέρχεται. Η φύση είναι ύλη αλλά η ύλη δεν γίνεται αντιληπτή, όπως στον Descartes, σαν έκταση που γίνεται γνωστή με τη φυσική γεωμετρία. Δεν είναι ούτε ομογενής, ούτε αδρανής, διαφορετικά θα έπρεπε να βρούμε μια άλλη προέλευση στη ζωή και δεν θα μπορούσαμε πλέον να είμαστε υλιστές. Αποτελείται από ετερογενή υλικά, που το καθένα τους έχει τις ιδιότητες του. Η κίνηση είναι το ίδιο αιώνια με την ύλη και αυτό που διατηρεί την κίνηση είναι η ίδια η κίνηση. Δεν είναι λοιπόν αναγκαίο να προσφύγουμε στο Θεό σαν δημιουργό της κίνησης. Η κίνηση είναι δύναμη, τάση και προκαλεί την μετατόπιση (χωρίς να είναι η ίδια μετατόπιση). Η ηρεμία δεν είναι λοιπόν, στη φύση, παρά φαινομενική. Ο αληθινός χαρακτήρας της ύλης είναι η *impetus*, δηλαδή, η εσωτερική δύναμη στο σώμα και όχι το αποτέλεσμα μιας κρούσης. Ο d' Holbach αντιτίθεται λοιπόν στους μηχανικούς, οι οποίοι δεν πιστεύουν παρά στις κρούσεις.

Η κίνηση διαφοροποιεί, χαρακτηρίζει, είναι πηγή όλων των αλλαγών της φύσης. Η φύση ζυμώνει (και δίνει τη ζωή), γεννά, αναπτύσσει, ζωντανεύει, είναι πηγή της σκέψης. Όταν πεθαίνει το άτομο, γίνεται ένωση κινούμενης ύλης.

Η φύση δεν είναι ούτε μηχανή, ούτε ωρολογιοποιεία, επειδή η μηχανή υποθέτει Θεό δημιουργό. Είναι βιοτεχνία, «κάθε μέρος κατεργάζεται τα υλικά», κάτι που υποθέτει ενύπαρξη.

Η εξέλιξη της φύσης γίνεται αντιληπτή με όρους συμπάθειας και αντιπάθειας.

(β) Θεωρία του ανθρώπου.

Ο άνθρωπος είναι μέρος της φύσης και ως τέτοιος, δεν μπορεί να αντιληφθεί το σύνολο, κάτι που απαγορεύει κάθε μεταφυσική αξίωση για συνυπολογισμό.

Οι εσωτερικές και σύνθετες κινήσεις της αδρανούς ύλης (που όπως είδαμε δεν είναι ακριβώς πραγματικά αδρανής) μπορούν να γεννούν ζωντανή ύλη. Ας θυμηθούμε ότι στην εποχή μας πιστεύουν ακόμη στην αυθόρμητη γέννηση.

Η ζωή γεννά τη σκέψη με τις κινήσεις του εγκεφάλου. Ξεκινώντας από τις αισθήσεις, γεννιούνται αντιλήψεις, εικόνες και ιδέες που είναι τροποποιήσεις του εγκεφάλου που αναφέρονται σε εξωτερικά αντικείμενα τα οποία είναι οι αιτίες αυτών των κινήσεων. Ο εγκέφαλος μπορεί επίσης να δρα στον ίδιο τον εαυτό του και θα γίνεται φυσικά ικανός για μνήμη, φαντασία, βούληση, κρίση. Η σκέψη γεννιέται από την αντανάκλαση (με την οπτική έννοια του όρου) του εγκεφάλου πάνω σε αυτές τις κατάλληλες δραστηριότητες που η υλική κίνηση έχει κάνει δυνατές. Ο d' Holbach πηγαίνει λοιπόν πιο μακριά από τον Locke: η νόηση δεν είναι έμφυτη αλλά είναι επίσης και υλική λειτουργία (χωρίς να είναι υλιστές, ο Hume και ο Condillac θα πάνε στην ίδια κατεύθυνση).

Ο d' Holbach απορρίπτει την έννοια της ψυχής προς όφελος του εγκεφαλικού οργάνου, οργανωμένης ύλης που είναι κατάλληλη να σκέπτεται για τον ίδιο τον εαυτό της. Εάν τα ζώα δεν σκέπτονται, είναι επειδή ο εγκέφαλος τους είναι λιγότερο οργανωμένος. Η έννοια της ψυχής είναι, για τον d' Holbach, απάτη του εγκεφάλου την οποία δεν γνωρίζει αυτός ο ίδιος.

Αλλά η έννοια της ψυχής επιτρέπει να σκεφθούμε την ελευθερία. Δεν θα εκπλαγούμε λοιπόν που ο d' Holbach, επειδή αρνείται αυτή την έννοια της ψυχής, θεωρεί ότι η ελεύθερη βούληση, ως ριζική επιλογή είναι « *βλακεία η οποία ντροπιάζει την φιλοσοφία*». Το να είμαστε ελεύθεροι, σημαίνει μόνο να αναζητούμε την ωφέλεια μας αλλά οι νόμοι της φύσης και της ύλης είναι αναγκαίοι νόμοι. Ο άνθρωπος υπόκειται στη φυσική νομιμότητα. Ο άνθρωπος είναι ένας και ο ηθικός άνθρωπος δεν είναι παρά το φυσικό ον θεωρούμενο κάτω από μια συγκεκριμένη άποψη. Το να διακρίνουμε τον ηθικό άνθρωπο είναι λοιπόν ψευδαίσθηση ενός σαστισμένου πνεύματος. Η ελευθερία των μεταφυσικών υποθέτει το τυχαίο στη φύση, ενώ το τυχαίο δεν είναι παρά η άγνοια των αιτίων. Η ελεύθερη βούληση δεν είναι παρά ο δισταγμός ενός ανθρώπου που ο εγκέφαλος του δεν έχει αρκετή λογική για να αποφασίσει. Το να είμαστε ελεύθεροι, σημαίνει να δρούμε σύμφωνα με την ίδια μας τη φύση, με γνώση της αιτίας. Όταν ο άνθρωπος γνωρίζει τον εαυτό του και γνωρίζει τις αιτίες που τον καθορίζουν, μπορεί να τροποποιείται, να μεταμορφώνεται. Να γνωρίζουμε, σημαίνει να μπορούμε να γίνουμε κάτι άλλο. Πρέπει λοιπόν να καλλιεργήσουμε τον άνθρωπο για να μπορέσει να βελτιωθεί. Η εκπαίδευση είναι η «*γεωργία του νου*». Πρέπει με την εκπαίδευση να επιτρέψουμε στους ανθρώπους να φτάσουν στον τελικό σκοπό τους το οποίο καθορίζει η υλική φύση, να γνωρίσουν την ευτυχία. Η ύλη είναι ο χώρος των ζωντανών δυνάμεων

που εντείνονται εν όψει του σχηματισμού κοινωνιών, όπου ο καθένας συμπεριφέρεται σύμφωνα με τη φύση του. Η φύση τείνει στη δική της αντιστοιχία με αυτή την ίδια. Επειδή ο άνθρωπος είναι φυσικό προϊόν αναζητά την δική του ωφέλεια. Οι άνθρωποι πρέπει να εκπληρώνουν μια φυσική τάση που μόνο η φύση θα άφηνε στην κατάσταση της ενδεχομενικότητας. Η φύση φτάνει στους δικούς της σκοπούς με τον άνθρωπο (αλλά ο άνθρωπος είναι φυσικός). Το να ξυπνά τη φύση, σημαίνει να εργάζεται για τη δική του ευτυχία και το να φτάνει στην αλήθεια δεν μπορεί ποτέ να τον κάνει δυστυχισμένο. Κάθε ανθρώπινο άτομο τείνει προς τη διατήρηση του εαυτού του δηλαδή και στη βελτίωση του ίδιου του εαυτού του. Ο εγωισμός είναι φυσικό και νόμιμο αίσθημα και τα πάθη που ωθούν τον άνθρωπο στο να διατηρείται είναι χρήσιμες φυσικές αρχές. Κάθε άτομο είναι φυσικά διαφορετικό και ο d' Holbach καταλήγει στην αναγκαιότητα μιας αμοιβαίας ανεκτικότητας. Η φυσική καλοσύνη είναι η ελάχιστη αρετή χωρίς την οποία καμία κοινωνία δεν επιζεί. Αλλά πως μπορούμε να εναρμονίσουμε μεταξύ τους άτομα φυσικά διαφορετικά;

γ) Η ζωή στην κοινωνία.

Ο d' Holbach σκέπτεται ότι ο άνθρωπος είναι πάντοτε σε κοινωνική κατάσταση ακόμη και αν είναι άγρια κοινωνική κατάσταση (δηλαδή χωρίς Κράτος). Οι άνθρωποι έχουν δεχθεί σιωπηρά συμφωνία (και όχι συμβόλαιο) όπου ο καθένας υποχρεώνεται να μην βλάπτει τον άλλον, να του παρέχει αμοιβαία υπηρεσία. Εν τω μεταξύ, ο καθένας αναζητά να διατηρήσει τον εαυτό του, αναζητά την ωφέλεια του και διακινδυνεύει να απειλήσει την ενότητα της συμφωνίας.

Χρειάζεται λοιπόν μια κοινή δύναμη που θα έχει λειτουργία εγκράτειας που δεν είναι άλλη από το νόμο. Ο νόμος είναι εξέλιξη οργανωμένης βούλησης η οποία δεν είναι νόμιμη παρά όταν συμφωνείται ελεύθερα από τους πολίτες, επειδή διατηρεί τον κοινωνικό σκοπό που είναι η ωφέλεια του καθενός. Η τελεολογία της κοινωνίας είναι λοιπόν να εξασφαλίσει πρώτα το γενικό συμφέρον (δηλαδή την ελευθερία με την κοινωνική έννοια) και τα αποτελέσματα του που είναι η ιδιοκτησία και η ασφάλεια του καθενός. Η ελευθερία με την κοινωνική έννοια είναι η δυνατότητα να κάνει την ευτυχία του χωρίς να βλάπτει αυτήν των άλλων, δηλαδή να αναζητά χρήσιμες ηδονές που επιτρέπουν την διατήρηση του εαυτού του.

Πρέπει να ισορροπήσουμε, να αντισταθμίσουμε τα πάθη, δηλαδή να τα υψώσουμε στη σκέψη. Ο λογικός άνθρωπος στην κοινωνία είναι ο πολίτης που αντιλαμβάνεται ότι το πραγματικό συμφέρον του είναι να είναι ενάρετος. Η αρετή είναι ισορροπία των παθών και δεν μπορεί λοιπόν να υπάρχει παρά μέσα στην κοινωνία. Διέπει τις σχέσεις με τους άλλους. Η αληθινή πολιτική πρέπει να ρυθμίζει τα πάθη των ανθρώπων και να τα εξυψώνει στην αρετή. Πολιτική και ηθική είναι αχώριστες και θεμελιώνονται στους νόμους της φύσης.

Ο d' Holbach εκθειάζει μίαν ισορροπία των εξουσιών που επιτρέπει να αποφύγουμε αυτή τη βασική κατάχρηση που είναι ο δεσποτισμός.

δ) Κριτική της θρησκείας

Οι θρησκείες έχουν φυτρώσει στο μη καλλιεργημένο εγκέφαλο του ανθρώπου. Είναι η ύπαρξη του κακού στον κόσμο που δημιούργησε τις ιδέες για το θείο. Το κακό υπάρχει, πράγματι, μέσα στη φύση και έχει εξάλλου την αναγκαιότητα του. Ωθεί τον άνθρωπο να εξυψωθεί και να μεταμορφωθεί. Χωρίς αυτόν, καμία πρόοδος δεν είναι δυνατή. Το πρόβλημα είναι ότι η θρησκεία αντιτίθεται σε αυτήν με τις σκοτεινές δυνάμεις της φαντασίας. Οι θρησκείες έχουν καταπιεστικό ρόλο και έχουν μέρος συνδεδεμένο με τις πολιτικές οι οποίες υποδουλώνουν τους ανθρώπους. Κρατούν τους ανθρώπους στον τρόπο του θανάτου και τους συντηρούν με μια ψεύτικη ευτυχία (μετά τον θάνατο). Είναι ανήθικες επειδή ωθούν στην αρετή αποκλειστικά για την ανταμοιβή, όταν η αρετή πρέπει να αναζητείται για την αρετή.

Ο d' Holbach καταγγέλλει τα σοφίσματα τα οποία υποστηρίζουν τις αποδείξεις της ύπαρξης του Θεού, όπου διαπιστώνει μεταμφιεσμένο ανθρωπομορφισμό. Οι ιδιότητες του Θεού είναι μεγεθυμένες ικανότητες του ανθρώπου. Ο Θεός είναι δημιούργημα του ανθρώπου (και έχει λοιπόν υλική προέλευση). Δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ύπαρξη μιας ιδέας. Η ύπαρξη δεν είναι ποτέ το αποτέλεσμα αφαίρεσης. Είναι πραγματικότητα (ο Kant θα πει πριν από τον d' Holbach, αλλά ο d' Holbach δεν διάβασε την *Κριτική του καθαρού λόγου* και συνεπώς την αγνοεί).

Πρέπει να νικήσουμε όλες τις προκαταλήψεις και η αθεΐα είναι η μόνη θέση σύμφωνη με τη φύση, με την φυσική ηθική, με την αξία του ανθρώπινου γένους. Ο άθεος γνωρίζει τη φύση και είναι ο αληθινός πολίτης. Καμιά μορφή θρησκείας δεν μπορεί να θεμελιώσει την ηθική. Η ηθική είναι αυτάρκης. Η αθεΐα και η ηθική συνδέονται αναγκαστικά.

Μετάφραση: Λεωνίδας Α. Αλεξανδρίδης

5/5/2023